

PÉNTEK JÁNOS

HATÁRTALAN ANYANYELVI MOZGALOM

Az anyanyelvi mozgalmat az a szándék indította el, hogy bővítse a nyelvi tudást, tegye érzékennyé a nyelvközösséget az igényes és tudatos nyelvhasználatra...

6

A nyelvi szabadság élménye

■ Az évfordulók, saját életünk fordulói, azaz az idő, folyamatosan visszatekintésre készítetik az embert. Az időnek persze más a perspektívája, ha a nyelv életét nézzük, és más, ha az egyes emberét. A kettő mégsem egészen más, különösen ha hitelt adunk annak a tetszetős szemléletnek, amely szerint nincs is más nyelv, csak az, ami bennünk van, az emberben van. A nyelv mégis túléli az egyes embert, másokban, gyermekeinkben, azokban, akik utánunk jönnek. A nyelvközösségben, amelynek léte összefonódik a nyelv létével. Ezért sem lehet közömbös számunkra: kaptuk, továbbadjuk, de hogyan: milyen helyzetben, milyen állapotban? Túlléphet-e a nyelvközösség a határokon, vagy éppen maga hoz létre új, belső határokat?

Ilyen gondolatokkal mentegetem magam, magunkat annak igazolására, miért fordítottunk annyi időt, energiát az anyanyelvi mozgalomra, miért hoztuk létre és működtetünk intézményeket, miért utazunk, miért írunk. Nekem személyesen több okom van erre, tanárként, magyar nyelvészként is ezt kell(ett) tennem. Mivel felnőtt életem, szakmai életem első fele az 1990 előtti időben telt el és éppen fele azt követően, úgy érzem, hitelesen tanúsíthatom a nyelvi szabadság akkor, 1990-ben bekövetkezett katartikus élményét. A nyelvi megalázottság után a nyelvi méltóságot igényelhettük, és úgy érezhettük, tehetünk is érte valamit. Nekem ugyan frissen megválasztott tanszékvezetőként bőven

volt dolgom magyarságtudományi munkaközösségeink és szakjaink építésével, de pozícióm révén annak felelősségét is éreztem, hogy a nyelvi és szakmai elszigeteltségből is kitörve keressük a kapcsolatokat. Ez a szándék kölcsönös volt már akkor, bennünket is kerestek: az első hónapokban közel száz rangos egyetemi oktató jelentkezett, hogy szívesen jöjné hozzánk vendégelőadóként. Ebből sérődések is lettek, egyszerre nem jöhettek.

Miközben én a rám zúdult szakmai tennivalóimmal voltam elfoglalva, mások, a romániai magyar irodalom, művelődés legismertebb személyiségei a kisebbségpolitikában vállaltak vezető szerepet. A nevek ismertek: Domokos Géza, Markó Béla, Sütő András, Cs. Gyimesi Éva, Kántor Lajos és mások. Ez így volt természetes, hiszen a kisebbségpolitika jelentős mértékben nyelv- és művelődéspolitika, annak elérése, hogy az anyanyelv korlátozás és megkülönböztetés nélküli használatának legyenek meg a törvény által is biztosított terei és intézményei. Az anyanyelvet tanító pedagógusok, a nyelv vizsgálatával foglalkozó nyelvészek közelebből látták és látják a dolog másik oldalát: azt, hogy nem elég az anyanyelvűség programja. Nemcsak az fontos, hogy magyarul beszélhessünk, hanem az is, milyen maga a nyelv, mi történik vele és benne, milyen a közösség nyelvhasználata, nyelvi kultúrája. Az anyanyelvi mozgalmat az a szándék indította el, hogy bővítsa a nyelvi tudást, tegye érzékennyé a nyelvközösséget az igényes és tudatos nyelvhasználatra, aminek a kétnyelvűség körülményei között különös jelentősége van. Nem kétséges, hogy ennek kulcseleme az anyanyelvi oktatás és az anyanyelv oktatása.

Intézményesülés, határokon átívelő intézmények

■ Közben – részben szintén tanszéki helyzetemnél fogva – engem is megkerestek volt tanítványaim, amikor 1992-ben anyanyelvi versenyek és táborok szervezésében már korábban is jeleskedő Kovászna megyei magyartanárok létrehozták az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségét. Ott voltam az alapítók között, az első időszakban társelnöke, tiszteletbeli elnöke voltam (Tulit Ilona, majd Zsigmond Győző mellett), 1997-től pedig elnöke lettem. Már a nevében is jelezni kívántuk, hogy a magyarországi Anyanyelvápolók Szövetségéhez hasonló szervezetet alapítunk, ezért lemondunk arról, ami jogilag amúgy is reménytelen lett volna, hogy a kétszáz évvel korábbi Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság utódjának tekintsük magunkat. Ennek a történelmi kapcsolatnak az ápolását mintegy ráhagytuk a később Kolozsváron létrejött Georgius Aranka Társaságra. Az AESZ alapító közgyűlésén 1992. március 27-én Kovásznán többen ott voltak a budapesti ASZ képviselőjében (felvidéki vendégünk is volt), Bánffy György elnök üdvözlését Kerekes Barnabás közvetítette. Az indulásban már határozottan benne volt az a szándék, hogy lépünk át a határokon, minél több szállal kapcsolódjunk az anyanyelvi mozgalom magyarországi, Kárpát-medencei szervezeteihez, rendezvényeihez. Az AESZ lett aztán az erdélyi anyanyelvi mozgalom fő intézménye, a 20 éves évfordulón, 2012-ben, történetét, működését könyvben foglaltuk össze ezzel a címmel: *Nyelvét megtartó közösség – közösségét megtartó nyelv. Az AESZ két évtizede a nyelvi közösség szolgálatában.*

A kapcsolatkeresés és kapcsolatépítés többszörös és többirányú volt. Tanszékeinknek természetes partnerei lettek a magyarországi és a távolabbi magyarságtudományi tanszékek. Fontos integráló intézménynek bizonyult ezen a síkon a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság (ma: Nemzetközi Magyarságtudomá-

nyi Társaság). Tagja voltam ugyan már indulásától (1977), de csak 1991-ben találkozhattam vele, vehettem részt először a kongresszusán, Szegeden. Öt év múlva a római kongresszuson alelnökké választottak, ez a megbízatás tíz évig tartott: Jyväskylä (2001) át Debrecenig (2006). Ennek már kezdettől a tanszék nemzetközi kapcsolatainak építésében láttam hasznát (tanszékünknek is akkor Magyar filológiai tanszék volt a neve), sok kiváló hungarológussal ismerkedtem meg, a Társaságnak életre szóló személyes élményeket, barátságokat köszönhetek. Noha én ezt már jóval korábban szorgalmaztam, 2011-ben értük el azt, hogy a Társaság Kolozsváron tartsa a VII. Hungarológiai Kongresszust nagy nemzetközi részvétellel.

Az Anyanyelvi Konferenciát 1990 előtt csak hírből ismertük. Tudtuk, hogy neve ellenére ez egy anyanyelvi intézmény, egy mozgalom, hogy köze van a Magyarok Világszövetségéhez. Tőlünk azért is távolabb állt, mert elsősorban a Nyugaton, főleg az Amerikában élő magyarok anyanyelvének megtartását tűzte ki célul. Ezt szolgálták a magyarországi nyári programok nyugati magyar fiatalok részvételével és azok az oktatási anyagok, tankönyvek is, amelyeket ez a szervezet kiadott. Tudtuk, hogy Bárczi Géza volt az első elnöke, azt is, hogy őt Lőrincze Lajos követte. Lőrinczét pedig mindenki ismerte a rádióból, hozzánk Kolozsvárra személyesen is ellátogatott, magam a debreceni nyári egyetemen ismerkedtem meg vele még a hatvanas évek végén. Közélről nem követhettünk, inkább csak hallottunk róla, mint sok minden másról is abban az időben, értesültünk róla, hogy 1989-ben a VI Konferencián, Kecskeméten, majd 1990-ben védnökségi ülésen történt meg a nagy változás, programként jelent meg az a szándék, hogy a mozgalmat kiterjesztik a Kárpát-medencei magyarságra is. A változás jelként Kecskeméten még Pozsgay Imre, a védnökségi ülésen már Göncz Árpád és Jeszenszky köszöntötte a résztvevőket. A vezetése is átalakult a 60 tagú választmánnyal, egyenlő képviselettel a két határral, az országhatárral és a nyelvetterület határával megosztott három magyar világból (anyaország, kisebbségek, nyugati diaszpóra), a kultúra minden számottevő területét átfogó szakbizottságok is alakultak. Társelnöknek választották Pomogáts Bélát, a határokon kívül, kisebbségben élők képviseletében Gál Sándort (Csehszlovákia), a nyugati magyarság részéről pedig Nagy Károlyt (USA). A védnökség is új tagokkal bővült, szintén Gál Sándorral, a kárpátaljai magyarok képviseletében Dupka Györggyel. A magyarországi tagok közé bekerült Csoóri Sándor és Komlós Attila, aki akkor még a *Reformátusok Lapja* szerkesztője volt. Erdélyből, mintegy jelképesen, az Előkészítő bizottságba beválasztották Köteles Pál nagyváradi író, aki már a hetvenes évektől Magyarországon élt, és az *Erdélyi Magyarság*ot szerkesztette.

1992-ig, az esztergomi, VII. Konferenciáig a mozgalom kiterjesztése inkább csak szándék volt. Mi erdélyiek ott jelentünk meg először, és már nagyobb csapatban, az AESZ képviseletében rajtam kívül jelen volt Tulit Ilona és Zsigmond Győző. Kántor Lajos is velünk volt, bizonyára a legismertebb és a legtájékozottabb volt közülünk. Euforikus volt a hangulat, az egymás vállalásának, elfogadásának a hangulata. Meg is kérdeztem az akkori vezetőktől: tudják-e, mit vállalnak magukra, amikor közössé teszik a mi nyelvi, kisebbségi problémáinkat? Mi magunk sem tudtuk, mi következik. Korábbi talányos nevét is itt értelmezte először az Anyanyelvi Konferencia azzal, hogy hozzátoldta mai nevét: A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága. Nemzetközi másféle értelemben volt, mint a Nemzetközi Filológiai Társaság, hiszen itt mind magyarok voltunk, tehát nemzetiek, de különböző állampolgárságú magyarok. Ahogy Nagy Károly mond-

ta: nemzetközi magyarok. Tagadhatatlan azonban, hogy a mozgalom végre átívelt mindkét határon, az ország és a nyelvterület határán és minden további határon is. A politikai megosztottságon is? Akkor úgy tűnt, azon is. Noha mi nem tudtuk, milyen belső feszültségek miatt kellett eltávolodnia a Magyarok Világszövetségétől. A mozgalom intézményi önállósulását természetesen támogattuk. Pomogáts Béla, a Lőrincze után megválasztott új elnök ideális közvetítő volt, amíg lehetett, és fáradhatatlan utazónak bizonyult. A mozgalom mozgalmassá és mozgékonyvá vált. Itt lettek Pomogáts Béla társelnökei: Gál Sándor, Kántor Lajos, valamint Lázár Oszkár svédországi egyetemi tanár Nyugat-Európából és Nagy Károly egyetemi tanár az Egyesült Államokból. Alelnököt is választottak Kolczonay Katalin tanár, újságíró személyében.

Az AESZ alapító tagjaként és a kolozsvári tanszék vezetőjeként akaratlanul is részesévé váltam ennek a mozgalomnak: ott voltam az évenkénti választmányi üléseken, részt vettem a szakbizottságok munkájában, utaztam Pomogáts Bélával és a többi, felejtethetlen társsal, a nyugatiakkal, a felvidékiekkel és a délvidékiekkel, az újabb háborút átélt horvátországiakkal, a szlovéniaiakkal. Erdélyben Pomogáts Bélának és Kántor Lajosnak köszönhetően rendszeressé váltak az évenkénti Szabédi Napok, a Felvidéken, Kassán a Kazinczy Napok, Fábry Napok... Birtokba vettük azt, amit szolgálnunk kellett: a magyar kultúrát.

1996, a VIII. az egi Konferencia éve újabb jelentős változásokat hozott. Számomra máig részben ismeretlen okok miatt, szinte puccsszerűen, az új választás mellőzte Kolczonay Katalint, aki az előző években még lelke volt a mozgalomnak. Komlós Attila vette át a helyét. A vezetők kapcsolatainak és a pillanatnyi konjunktúrának köszönhetően a Társaság kiemelt költségvetési támogatáshoz jutott olyan mértékben, hogy székházat is vásárolhatott a főváros szívében, a Rákóczi úton. Engem erdélyi társelnöknek választottak, és ebben a megtisztelő funkcióban megmaradtam közel két évtizedig, a legutóbbi, 2015-ös nagyváradi Konferenciáig. Talán azért is, mert viszonylag hosszú időn át a szűkebb vezetőségben én voltam az egyetlen nyelvész. Számomra a legfontosabb az volt, hogy nyelvi kérdésekben a Társaság maradjon meg szakmailag elfogadható keretben, ne menjen bele se az áltudományos nyelvészkedés csapdáiba, se a nyelvművelés idejétmúlt purizmusába. Az anyanyelvi mozgalomnak bátorítónak kellett lennie a nyelvhasználatban, és a nyelvi műveltség gyarapítását kellett szolgálnia. Ilyen jelszavaink voltak: „Nem őrizni: használni kell a nyelvet!”, „A nyelv nem szent cél, hanem szent eszköz!” És az is fontos volt, hogy közösen szervezhessük tartalmas rendezvényeinket, anyanyelvi táborainkat. A legemlékezetesebb talán az a nemzetközi anyanyelvi tábor volt, a világ minden részéből származó nagyszámú magyar fiatal részvételével, amelyet Kolczonay Katalinnal és a Svájcból hazatért öregcserkész Fáth Lajossal szerveztünk 1994 augusztusában az erdélyi anyanyelvi táborok hagyományos színhelyén, a Kovászna fölötti Kommandón.

A mi szempontunkból a mozgalom legjobb, legeredményesebb időszaka 1992 és 2012 között volt. A csúcstól az ezredfordulós marosvásárhelyi konferencia volt az új évezred esélyeinek bizakodó latolgatásával és Sütő András megnyitóbeszédével a Kultúrpalotában. Ő józanul, nem titkolt keserőséggel rajzolta meg az erdélyi nyelvi tájak körképét, sorolva a naponkénti veszteségeket. A nyelvi tévesztés láttán ő nem volt bizakodó.

2012-től a mozgalom, maga a Társaság meggyengült (nem csupán finanszírozásban), és úgy érzem, a Társaság programjai is mintha ezt jeleznék, gyengült a mozgalom Kárpát-medencei hatása, jelenléte, a súlypontja pedig egyre inkább

Magyarországra szűkül. Ez is azt példázza, hogy az ügyet vállaló személyek elkötelezettsége, felelősségérzete fontosabb, mint maga az intézmény. Nostalgiazásnak tűnhet, amikor a magyar nyelv és a magyar kultúra művelésének előző nagy nemzedékére emlékezem. Már két nagy nemzedék váltotta egymást a közel fél század alatt. Személyes, baráti kapcsolatba kortársaimmal kerülhettem, az 1990 utáni második nemzedékkel, közülük név szerint is említve a következőket: Pomogáts Béla, Nagy Károly, Görömbei András, Sárközy Péter, Szőrényi László, Gál Sándor, Dupka György, Máté László, Mézes Rudolf, Csörgits József, Fazekas Tiborc, az erdélyiek közül: Kántor Lajos, Bodó Barna, Cseke Péter, Gálfalvi Zsolt és Gálfalvi György.

Az anyanyelvi versenyek kiterjesztése

■ Amikor 1990 után a magyar nyelv beszélői kölcsönösen megismerhették egymás nyelvhasználatát, anyaországiak a kisebbségiekét, kisebbségiek az anyaországiakét, az első benyomás az volt, és ezt a nyelvészek, nyelvművelők egy részének véleménye is megerősítette, hogy ezek a nyelvváltozatok eltávolodtak egymástól. A vésses szétfejlődés utólag nem igazolódott ugyan be, és több tényezőnek köszönhetően a közeledésük is megindult. Azt viszont emiatt is fontosnak tartottuk az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségében, hogy az erdélyi tanulókat is eljuttassuk azokra a magyarországi versenyekre, amelyeknek ott már több évtizedes hagyományuk volt. Ez az anyanyelvi mozgalom sajátos területe volt, Magyarországon minden ilyen verseny országos döntőjének megvolt az emblematikus helyszíne: a Kazinczy-versenyé a győri Kazinczy Gimnáziumban, a nyelvhelyességi versenyé Széphalom közelében, Sátoraljaújhelyen, az Implom József helyesírási versenyé az Erkel Gimnáziumban Gyulán, később a felső tagozatosok (V–VIII. osztályosok) Simonyi Zsigmond-versenye Budapesten. A versenyek szakmai háttérét az Anyanyelvápolók Szövetsége biztosította, az oktatási minisztérium hivatalosan is szervezte, támogatta.

Itt nálunk szintén volt egy hagyományos verseny, székelyföldi helyszíneken, ezt a sajátos, nyelvi és műveltségi versenyt Zsigmond Győző tanárkollégáival alakította ki még a nzolcvanas években: ez a Kőrösi Csoma Sándor Anyanyelvi Vetélkedő (KAV). Ez nem egyéni, hanem csapatverseny, és mindhárom oktatási tagozatra kiterjed. 1992-től ennek szervezése részévé vált az AESZ programjának, döntője az AESZ évi fő rendezvényén, az Anyanyelv Napjain zajlik, évenként változó helyszínen. Az utóbbi években a KAV szereplői közül a kicsik a legelkesebbek, az alsó tagozatosok (9-10 évesek), létszámban is ők vannak a legtöbben, akiket gyermeklapjaival, a több mint tízezer példányban megjelenő *Szívárvánnyal* és a *Napsugárral* a főszerkesztő Zsigmond Emese (óvónők és tanítónők népes csapatával) már egészen kicsi koruktól megfertőz a nyelv szeretetével: rajongóivá válnak anyanyelvüknek.

Az anyaországi versenyek erdélyi megfelelői rendre alakultak 1992 után. Lelkes tanárok a magyarországiak mintájára nálunk is beszédköröket szerveztek saját iskoláikban, 1995-től nagy hatású összefogó szerepet töltött be a Duna Televízió Nyelvőrző műsora, amelyet Matula Ágnes szervezett. Az első szervezett döntőkre az 1993. évi kiírás alapján 1994-ben Székelyudvarhelyen, a KAV-val párhuzamosan került sor, 1995-ben Nagyenyeden. A versenyek legjobbjai már részt vettek a győri és a sátoraljaújhelyi Kárpát-medencei, „nemzeti” döntőkön (néhány alkalommal magam is elkísértem őket). 1996-tól 2004-ig ezeknek a ver-

senyformáknak a szervezését az AESZ társszervezeteként létrejött kolozsvári székhelyű Aranka Társaság vette át (2004-ben a Georgius Aranka Társaság hivatalosan is önállósult). Ennek a versenynek a helyszíne azóta is a kolozsvári Apáczai Gimnázium, a döntő szervezői az iskola mindenkori magyar szakos tanárai. A versenyek egybekapcsolásában annak is fontos szerepe volt és van, hogy tanárkollégáink felkészítésébe, a versenyek zsűrizésébe, az ezekkel kapcsolatos szakmai tanácskozásokba magyarországi barátaink is bekapcsolódtak, tőlünk pedig szintén ott lehettek a magyarországi döntők zsűrijében.

Szintén már 1993-ban legjobb gimnazistáinkat (középiskolásainkat) az Implom József Helyesírási Versenyre is eljuttathattuk Gyulára. Ennek erdélyi döntőjét 2009 óta a sepsiszentgyörgyi Mikes Gimnázium vállalta magára. Az általános iskolások Simonyi Zsigmondról elnevezett helyesírási versenyének döntője Kolozsváron van, a Brassai Gimnáziumban.

A jó szándék jelének is tekinthettük, hogy a magyarországi döntőkön a mieink hosszú ideig külön kategóriában, a „határon túliak” kategóriájában szerepeltek. A jó szándék mégis zavart bennünket, nem éreztük az igazi elfogadást, azt, hogy a szervezők a határon túli diákokat egyenrangúnak tekintenék az anyaországiakkal. 2012-ben értük el az „egyenrangúságot”. És az erdélyi tanulók, a legjobbak kiváló eredményei jelzik, hogy nem igényelnek külön besorolást. Jobban érzik magukat, a tanáraik is, ha vállalhatják az azonos feltételeket.

Még csak annyit a magunk megnyugtatóására, mivel saját oktatási hatóságainkra, a minisztériumra és a tanfelügyelőségekre, sokféle panasszal élhetünk, de 2007 óta a román szakminisztérium „hivatalosnak” tekinti és támogatja az anyanyelvi versenyeket, magyar képviselői jelenlétükkel is megtisztelnék bennünket. Akkor ezt államtitkárként Kötő Józsefnek sikerült elérnie. Ő volt az, aki elismerte és elismertette, hogy a versenyek nemcsak a versenyt jelentik, hanem a folyamatos készülést, a figyelmet a diákok számára, a verseny mint rendezvény pedig mindig szakmai tanácskozás, „továbbképzés” is a jelen levő tanítók, tanárok számára.

Sokféle, jórészt ismert oka van annak, hogy a nyelvterület peremén, a külső régiókban fölmagasztosul, szentséggé válik az anyanyelv. Elsősorban veszélyeztetettsége miatt van így, és ez a beszélők és a nyelvközösség identitását, méltóságát érinti. Ezzel a fölmagasztosulással nincs mindig összhangban a nyelvvelérettetés az oktatás tekintetében, az igényesség és tudatosság a nyelvhasználatban, a nyelv vállalása a mindennapokban legalább a meglévő jogi keretek közt. Az anyanyelvi mozgalomnak éppen abban lehet továbbra is szerepe, hogy legalább a fiatalok közelítsék egymáshoz az ünnepeket és a hétköznapiakat, a szimbolikus fölértékelést és a pragmatikus leértékelést.